

Noter 249 - anmeldelser

Undervisningsmateriale:

Peter Johansen: Indiens historie. Systime 2025. 263 sider, 300 kr.

Johnny Thiedecke: Skæbnestunder i Danmarkshistorien 1933-2025. Forlaget Pantheon 2025. 211 sider, 184 kr.

Henrik Tuxen: Historie i spil - Rollespil i undervisningen + tema-hæfter (Augustoprøret, Hekseforfølgelse, Valg i den romerske republik, Jellingstenen, Versaillestraktaten, Jordskredsvalget). Columbus 2025, 184 sider, 240 kr.

Allan Ahle og Nikolaj Petersen: Verdenshistorisk overblik. Fysisk bog + i-bog. Systime 2024. 159 sider, 180 kr.

Historisk faglitteratur:

Søren Tange Rasmussen: Besat og befriet. Aarhus 1940-45. Gads Forlag 2025. 384 sider (rigt illustreret), 399,95 kr.

Marie Meier: Sygdom og skam. Sindslidelseernes erfaringshistorie i velfærdsstaten. Nord Academic Forlag 2025. 200 sider, 299,95 kr.

Kirsten Hastrup: Det lille kvindemenneske, Arnarulúnquaq og Den store slæderejse. Gads Forlag 2025. 160 sider, 249,95 kr.

Jesper Svenningsen: Skabt til at gå tabt. Festudsmykninger i København 1700-1840. Aarhus Universitetsforlag 2025. 296 sider, 299,95 kr.

Michael Frederik Hawkins: Unyttige historiefacts, sex & samliv. Byens Forlag 2025. 110 sider, 199 kr.

Anette Lindbøg Karlsen m.fl.: Rørbye og Bindesbøll. Rejsen til Konstantinopel. Davids Samling/Strandberg Publishing 2026. 152 sider (rigt illustreret), 200 kr.

Mathias Danbolt: Tropaganda. Kunst, kolonialisme og kampe om historien. Strandberg Publishing 2025. 404 sider (rigt illustreret), 349,95 kr.

Prami Larsen: Pest, tyfus og hedenskab. Lægemissionær i Manchuriet 1909-1924. Gads Forlag 2026. 320 sider, 299,95 kr.

Lone Kølle Martinsen: Nationalromantik bliver folkeeje, 1826. Serien 100 Danmarkshistorier. Aarhus Universitetsforlag 2024. 100 sider, 129,95 kr.

Maria Østerby Elleby: Den satans tumult. Heksejagt i højesteret. Nord Academic Forlag 2026. 320 sider (rigt illustreret), 349,95 kr.

Thomas Maria Melchior: Søstre for livet. Gads Forlag 2024. 496 sider, 399,95 kr.

Undervisningsmateriale

Når historikerne slås

Peter Johansen: *Indiens historie*. Systime 2025. 263 sider, 300 kr.

Denne bog har indiens-kender cand.phil. Peter Johansen skrevet under skærpet tilsyn af redaktør Morten Hilligsø Munk, som har sørget for at gøre bogen spiselig for unge mennesker. For flere detaljer om de to herres samarbejde henvises til bogens webinar, som ligger på Youtube.

Bogen er et omfattende værk og er opdelt i tre dele. De to første kapitler handler om Indien i dag og de fire gennemgående skoler inden for indisk historieskrivning. Herefter følger otte kapitler om Indiens historie, hvor to er dedikeret til henholdsvis tiden før Islams komme, muslimernes Indien, briternes Indien og endelig tiden efter uafhængigheden. Endelig følger tre cases som dykker ned i hinduismens rolle, yoga og indisk soft power samt Trankebar som dansk koloni. De tre sidste kapitler tager alle deres udgangspunkt i nutiden, men de otte kronologiske kapitler tager deres udgangspunkt i fortiden og ser, hvordan hver periode er fortolket af de fire historieskoler og deres underskoler.

Generelt er bogen godt disponeret med klar teori i form af historiografi, historiebrug og erindringshistorie og med en gennemtænkt struktur, specielt for de midterste kapitler, som både tilbyder læsefokus og kronologisk overblik til eleverne, men også en række forskellige opgaver med tilhørende kilder, man som lærer kan vælge mellem.

Samlet set har vi dermed at gøre med en velskrevet og gennemtænkt lærebog, som både kan bruges til at få viden om verdens mest folkerige land, men også den postkoloniale tænkning, som står stærkt i det globale syd.

De ting, man som underviser nok skal gøre sig klart, er, at man bliver nødt til at prioritere i den lange bog. Måske man derfor skal læse de to første kapitler samt vælge et par af de kronologiske kapitler, hvor denne anmelder med stort udbytte ofte har undervist i det muslimske imperium.

Et andet sted, hvor man nok skal tænke sig om, er at alle tekster i bogen konsekvent kaldes kilder. Her ville jeg selv skelne mellem kilder og fremstillinger, mens de i bogen samles under én hat. Fastholdes bogens terminologi, skal eleverne i hvert fald kunne svare på "kilde til hvad." En sidste kort ting er, at bogen konsekvent sammenligner udviklingen i Danmark og Indien. Det virker lidt påtaget og måske det her vil være mere produktivt at sammenligne med postkolonial tænkning i andre lande eller udviklingen af andre store imperier.

Disse sidste bemærkninger ændrer dog ikke ved at bogen tilbyder et rigtigt godt bud på, hvordan verden ser ud, hvis den betragtes ude fra Europa.

Rasmus Thestrup Østergaard

Skæbnestunder i Danmarkshistorien 1933-2025

Johnny Thiedecke. Forlaget Pantheon 2025. 211 sider, 184 kr.

Den foreliggende bog er Thiedeckes sidste i serien om skæbnestunder i Danmarkshistorien. Skæbnestund lyder ærefrygtindgydende, men betyder i virkeligheden blot "vigtigt, afgørende øjeblik" ifølge Den Danske Ordbog. Som sådan kan det måske være en anden indgang til begrebet "brud", som vi godt kan lide at bruge i histo-

rieundervisningen. Og hvor langt varer dette "øjeblik"? Thiedecke fører historien helt op til i dag, hvilket jeg personligt godt kan lide, selvom risikoen er, at noget kan gå i en helt anden retning. Forfatteren nævner selv "Grønlandskrisen 2025", som en skæbnestund, der er uafsluttet. Det gør kun afsnittet mere interessant, og der er væsentlige kildebidrag, som jeg selv vil bruge i uddrag i forbindelse med et globaliseringssemne.

Generelt må man nok sige om kilderne i bogen, at mange af dem er meget lange. Det stiller desværre efterhånden ret store krav til elevens udholdenhed og formåen. Tiden synes mere at være til bøger, som dem vi kender fra "På sporet af" serien. Og det gælder faktisk ikke kun de læsesvage. I en ideel verden ville man jo gerne have, at eleverne satte sig ned og læste hele den lange kilde, men læreren må afgøre, hvad klassen kan klare.

De øvrige skæbnestunder i bogen tenderer også mod den politiske historie og inkluderer Kanslergadeforliget, Danmarks besættelse, Samarbejdspolitikken sammenbrud, Den københavnske folkestrejke (selvom den ikke umiddelbart betitles skæbnestund i indholdsfortegnelsen), Befrielsen, Danmark i Nato, Danmark i EF og altså til sidst Grønlandskrisen.

Kunne man forestille sig andre skæbnestunder? Det vil være op til læreren og eleverne at komme på noget. Der er ikke nogen introduktion, i hvert fald i dette bind, til hvordan man kan og skal opfatte begrebet, men kunne man tale om kulturelle, sociale, teknologiske skæbnestunder?

Bogen består af introducerende brødtekst til de enkelte afsnit efterfulgt af et antal kilder. Materialet er ikke derudover bearbejdet med for eksempel spørgsmål til teksten eller andre elevaktiverende opgaver.

Styrken i bogen er den vægt, der lægges på diskussion og debat, altså synspunktsmateriale, f.eks. om Kanslergadeforliget og myterne om det. Her fik jeg selv for noget tid siden er forfærdeligt svar fra ChatGPT, der vist nærmest tog fejl af Danmark og Tyskland!

Relevant synspunktsmateriale kan findes i flere afsnit, og det kunne i forbindelse med skrivning af større opgaver være med til løfte elevens niveau i den diskuterende del.

Troels Peter Grøn

Historie i spil

Henrik Tuxen: *Historie i spil – Rollespil i undervisningen + tema-hæfter (Augustoprøret, Hekseforfølgelse, Valg i den romerske republik, Jellingstenen, Versaillestraktaten, Jordskredsvalget)*. Columbus 2025, 184 sider, 240 kr.

Den foreliggende bog om rollespil i historieundervisningen består i virkeligheden af en bog, der introducerer til emnet og 6 hæfter, der dækker rollespil til følgende emner: "Valg i den romerske republik", "Jellingstenen", "Hekseforfølgelser – sagen mod Anne Palles", "Versaillestraktaten", "Augustoprøret" og "Jordskredsvalget".

Der er tale om variationer over Tuxens egen rollespilsmodel (Tuxen-modellen), og man bør læse introduktionen i bogen for at få en bedre fornemmelse for, hvilke muligheder og fokuspunkter de forskellige tilgange indebærer. Tuxen-modellen foreskriver en kort intro til rollespillet efterfulgt af et strategimøde, så selve forhandlingen og til slut fremlæggelse af forhandlingsresultatet. Derudover anbefaler forfatteren, at man bruger en efterfølgende lektion på at reflektere over rollespillet. Typisk organiseres det ud fra matrixgrupper.

Jeg har testet "Jellingstenen" i forbindelse med det første emne om vikingetiden i en 1.g-klasse. Det var en god oplevelse for både elever og lærer. Mange elever gik til opgaven med interesse og levede sig ind i den rolle, de var blevet tildelt. Indlevelse er ifølge Tuxen en væsentlig forudsætning for, at rollespillet kan lykkes. En tilsyneladende misforståelse om ringborgenes funktion gav anledning til et naturligt fokuspunkt i den følgende lektion, der samtidig kunne relateres tilbage til deres eget arbejde/forhandlingsresultat.

I de fleste rollespil er der 4 roller, men "Jellingstenen" har 5, og de er løseligt baseret på "rigtige" personer. Men det er også her, at man tager sig nogle kunstneriske friheder, for f.eks. at få en konflikt i emnet tydeligere frem. Det gælder således også i spillet om "Versaillestraktaten" – det mest traditionelle spil ifølge Tuxen selv – hvor tyskerne er en del af forhandlingerne. At det ikke i virkeligheden forholdt sig på den måde, taler man så om i den følgende lektion, og det kan give anledning til gode overvejelser – også om de videre perspektiver frem mod den næste verdenskrig. Rollespillene inkluderer et udvalg af kilder, kort mm., som eleverne måske med fordel kan udnytte i deres forhandling.

Skulle man selv få lyst til at udvikle et rollespil, indeholder bogen ideer og forslag til, hvad man kan gøre, og hvad man bør holde sig for øje.

Jeg forestiller mig allerede et senere emne om 1. Verdenskrig med inddragelse af ovennævnte rollespil om "Versaillestraktaten".

Materialet anbefales varmt.

Troels Peter Grøn

Verdenshistorisk overblik

Allan Ahle og Nikolaj Petersen. *Fysisk bog + i-bog. Systime 2024. 159 sider, 180 kr.*

I en tid, hvor elevernes historiske overblik synes at blive mere og mere fragmenteret, er Allan Ahle og Nikolaj Petersens *Verdenshistorisk overblik* et velkomment og ambitiøst forsøg på at skabe en kort, moderne verdenshistorie, der faktisk inddrager hele verdens historie – og ikke kun Vestens. Bogen er på ca. 150 sider, men formår al-

ligevel at dække de væsentligste linjer i verdenshistorien fra oldtiden til i dag. Det er en bog, der også tager klimaets indvirkning alvorligt og som tydeliggør, at Europas dominans ikke har været en selvfølge.

Bogens kapitler er struktureret ud fra den tidsmæssige opdeling, som vi kender fra læreplanen: indtil år 500, år 500-1500, år 1500-1900 og år 1900 til i dag. Denne opdeling gør den let at integrere i undervisningen, og har man gjort det, vil den kunne bruges som grundlag for det obligatoriske kronologi- og overblikforløb i 3.g. Men den er i sin helhed nok for lang til at kunne bruges isoleret i forløbet. Så skulle man vælge afsnit fra og i en så koncentreret bog, er det svært for mig at se, hvad der kunne springes over.

En af bogens styrker er dens globale perspektiv. Forfatterne tager udgangspunkt i de storrigere, der eksisterede i verden i 1400-tallet – og de var ikke europæiske. Dette perspektiv er forfriskende og giver eleverne en forståelse af, at verdenshistorien ikke er en lineær vej mod Europas dominans. Det er en tilgang, der er i bedre tråd med nutidens elever, der ofte har en mere global bevidsthed, end det har været tilfældet tidligere.

En anden styrke er, at sproget er holdt simpelt og let tilgængeligt og beskrivende, uden for mange vendinger vores elever ikke kender. Når du læser den fysiske bog, kan du se afslutningen på det afsnit, du er i færd med at læse, hvilket kan gøre det mere overskueligt for elever, der ikke er vant til lange fagtekster.

Layoutet er overskueligt med korte afsnit og illustrationer på næsten hver side. Hvert kapitel har sin egen farve, hvilket gør det nemt at orientere sig i bogen. Hvert kapitel indledes med læse- og fokusspørgsmål, der hjælper eleverne med at holde sig til det væsentligste.

I iBog-versionen er der endda en quiz efter hvert afsnit, så eleverne kan tjekke deres forståelse. Efter hvert af de fire kapitler er opgaver, hvor eleverne kan arbejde grundlæggende historiebegreber. Som kapitlerne skrider frem, bliver der introduceret flere begreber og perspektiver i opgaverne, hvilket fungerer som en slags progression i begrebsbrug. Jeg kan måske have svært ved at se ideen med progressionen, hvis man ikke bruger bogen kronologisk. F.eks. hvis man først arbejder med antikken i 3.g, er der kun opgaver til brud og kontinuitet. Det gør opgavernes anvendelighed mindre fleksible, at der ikke er tænkt flere ind efter hvert kapitel. Men det står jo en frit for at lave nogle selv, og her er dem, der er i bogen, glimrende inspiration.

Til gengæld er det en bog, der tager det verdenshistoriske alvorligt. Den inddrager forholdene i resten af verden og sætter Europas historie ind i en større sammenhæng. Derved forholder den sig direkte til mennesket som historieskabende og historieskabt. Men sin systematiske forholder den sig til teknologiske landvindinger og deres betydning, og idet den løbende tænker klimaets rolle ind, er det også en bog, der kan bruges på tværs af fag, og som kan inspirere til både enkeltfaglige og tværfaglige forløb.

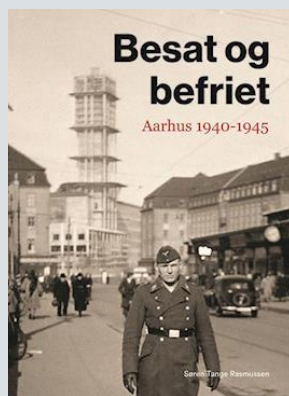
Alt i alt er *Verdenshistorisk overblik* en bog, der med få midler formår at dække det mest afgørende i verdenshistorien. Den er velegnet til at give eleverne et solidt historisk fundament, og den kan med fordel bruges som supplement til andre materialer i undervisningen. Jeg vil bestemt anbefale den til kolleger, der søger en kort, overskuelig og moderne verdenshistorie.

Margen Ott

Historisk faglitteratur

Besat og befriet. Aarhus 1940-45

Søren Tange Rasmussen. *Gads Forlag 2025. 384 sider (rigt illustreret), 399,95 kr.*

Nu mere end 80 år efter står besættelsestiden stadig stærkt i den kollektive danske bevidsthed. Den bliver gang på gang brugt som historisk reference, for eksempel når mange siger, at Danmark i 2025/2026 står i den største storpolitiske krise siden 2. verdenskrig, og der kommer en stadig strøm af fagligt solide bøger.

ger om forskellige aspekter af den tid. Til dem hører i eminent grad bogen om Aarhus i besættelsestiden, skrevet af Søren Tange Rasmussen, der er museumsinspektør på byens besættelsesmuseum.

Det er en stor og flot bog med over 300 dobbelts-paltede sider, og den kommer rundt i mange hjørner af besættelsestidens historie. Efter en præsentation af Aarhus som en kraftigt voksende by før krigen med en vigtig havn og et nyt universitet går den kronologiske fremstilling i gang med 9. april, hvor tyske fly, land-tropper og skibe sørgede for en effektiv, ikke-voldelig besættelse. Tropper fra Langelandsgades kaserne var dog ved at rykke ud, men blev standset af forholdsordrer fra København. Livet gik videre med alsang, offentlige arbejder og en tysk besættelsesmagt, der i de første år viste sit pæne ansigt, ikke mindst takket være den dansktalende bykommandant Kruse. Politiet gjorde deres pligt med efterforskning af stort og småt, herunder af brevdUER! Nazister var der ikke så mange af, og selv om tyskerne kunne være frustrerede over den generelle danske kølighed, befandt de tyske soldater sig godt i byen. Aarhus spillede en væsentlig rolle i tyskernes forbindelse til Norge, og der var stor gennemgang af soldater på vej til og fra det militært langt vigtigere besatte land mod nord.

I 1943 vender udviklingen, og dermed også fremstillingen. Den koncentrerer sig nu om modstandskampen fra de første spæde sabotageforsøg, og vi følger det velkendte historiske forløb på aarhusiansk, hvor en stor sag i første omgang var, at tyske soldater var svømmet ind i damernes bassin i Aarhus-bugten. Efterhånden voksede antallet af sammenstød mellem danskere og tyskere, og i august 1943 nåede strejkebølgen også til Aarhus, om end i mindre omfang end i Aalborg, Odense og Esbjerg. Om det skyldtes færre arbejdsløse, en noget anden socialstruktur eller et bedre samarbejde mellem dansk politi og tyske myndigheder, er nogle af de overvejelser, forfatteren gør sig. Gestapo kom til Aarhus og installerede sig i kollegierne i Universitetsparken og viste sidenhen en uhyggelig effektivitet i optrævlingen af sabotagegrupper, bl.a. af en gruppe i Bruunsgade, der havde en skæbnesvanger forbindelse til Hvidsten-gruppen. Til gengæld havde jødeaktionen i oktober 1943 ikke større betydning i Aarhus, da kun 3 jøder var i tysk fokus, og de nåede at flygte. Det tyske politi havde brug for stikkere, og i den gådefulde Grethe Bartram fik de et mønstereksemplar. Hun var en 20-årig enlig mor fra et ærkekommunistisk miljø, da hun meldte sig som stikker. Hun havde gode kontakter til det illegale miljø, men kvababbler over at angive venner og familie havde hun ikke. Hendes oplysninger førte til eliminering af flere modstandsgrupper og dermed ikke så få henrettelser. Et forsøg fra modstandsbevægelsen på at likvidere hende mislykkedes, så først efter krigen fik

hun sin straf og en stempeling som "psykopat" – meget nærmere kommer forfatteren ikke til en forklaring på hendes gerninger.

Der var mange døds ofre i Aarhus, mest spektakulært ved en kæmpe stor eksplosion på Aarhus Havn i juli 1944, der kostede 40 mennesker livet, men den skyldtes næppe sabotage. Der var sandsynligvis tale om et regulært uheld ved arbejdet med farlige miner, ja, måske var årsagen så banal som tysk skødesløshed. Præcision og målrettethed var der derimod tale om, da et britisk luftangreb i oktober måned ramte Gestapos hovedkvarter og dræbte 59 på et tidspunkt, da tyskerne var ved at optrævle den jyske modstandsbevægelse. Volden tog til i de sidste måneder med den berygtede nazistiske Peter-gruppe, der stod for gengældelse i form af sabotage (schalburgtage) og clearing-mord, og på den anden side blev sabotagen fortsat og stikkere likvideret.

Endelig kom befrielsen, men i kølvandet på det glade budskab kom det til enkelte episoder, der kostede ikke så få mennesker livet, bl.a. i forbindelse med et stort skyderi på Bispetorvet. Ellers ser vi det kendte mønster: interneringer, selvtægt, briternes populære ankomst den 8. maj og det efterfølgende retsopgør, hvor i Aarhus ligesom i København de små sager kom først med strenge straffe, mens de større sager, bl.a. om værnemageri først kom for retten senere, da strafene generelt blev mildere.

Der er således et mylder af detaljer, mange godt fortalt historier i den velskrevne bog, og man kommer meget tæt på de enkelte begivenheder. Besættelseshistorien bliver på den måde konkret, og der er masser af lokalkolorit, så nuværende og tidligere aarhusianere kan følge forløbene rent topografisk. Det betyder langt fra, at bogen kun har lokalhistorisk interesse, for der kommer her kød og blod på besættelseshistorien. Aarhus bliver et mikrokosmos, hvor den store historie hele tiden spejles i den lille.

Fremstillingen er omhyggeligt dokumenteret, bl.a. med henvisninger til de talrige beretninger, der findes på Besættelsesmuseet, og det er også herfra en stor del af det valgte billedmateriale stammer.

Selv om det er en stor bog, vil der altid være emner, man kan savne. Det sidste afsnit om erindringskulturen, "de lange skygger" er meget kort, og havde det ikke været værd at nævne, at Aarhus er rammen for det velsagtes væsentligste danske forfatterskab, der omhandler besættelsen, nemlig Tage Skou-Hansens?

Dagliglivet bliver fint behandlet i begyndelsen af bogen, men den fremstilling bliver ikke i videre omfang fulgt op senere, når tysk terror, sabotage og modsvar

styrer fortællingen, og endelig kan jeg godt savne en mere udførlig konklusion, der forholdt sig til, hvad der har været særligt ved besættelsestiden i Aarhus i forhold til hovedstaden og de andre større provinsbyer. Rundt omkring er der flere bud, men ikke en sammenfatning.

Disse bemærkninger skal dog ikke tage noget fra, at der ligger et stort og solidt arbejde bag den fagligt overbevisende og meget læseværdige bog. Blandt sine mange fortjenester stimulerer den i øvrigt også til et besøg på det aarhusianske Besættelsesmuseum.

Mads Pedersen

Sygdom og skam

Marie Meier: *Sygdom og skam. Sindslidelsernes erfaringshistorie i velfærdsstaten*. Nord Academic Forlag 2025. 200 sider, 299,95 kr.

Hvordan har den professionelle og almene forståelse af sindslidelse ændret karakter siden de tidligste behandlingsinstitutioner opstod omkring 1850. Det har Marie Meier, ph.d. i historie og ansat på KU, sat sig for at få en nærmere forståelse af. Hun har skrevet sin bog på grundlag af forskning i familiehemmeligheder og psykisk sygdom, baseret på

lægejournaler, primært fra Jysk Nervesanatorium. Hun har ud over historie også baggrund i litteraturvidenskab. I den egenskab argumenterer hun for, at litteraturen kan anvendes som "et kulturelt vidnesbyrd" til psykisk sygdom og til at vise, hvordan "forandringer i synet på sindslidelser har påvirket sociale institutioner og politikker". Ligeledes mener hun, at autofiktive værker kan give indblik i "hvordan disse ændringer opleves af det enkelte individ".

Samfundet og staten har haft skiftende tilgange til håndteringen af sindslidende borgere. Forfatteren Marie Meier lægger i sin bog "Sygdom og skam" ud gennem længere citater med at vise hvordan disse skift bliver afspejlet i skønlitteraturen. I A. Skrams Professor Hieronimus (1895) møder man den almægtige overlæge, der terroriserer patienterne på et fængselslignende sindssygehospital. 60 år senere i velfærdsstatens guldalder beskriver Tove Ditlevsen sindssygehospitalen som et tiltrængt og positivt helle fra det uoverskuelige liv i romanen "Ansigtterne". Journalerne fra Jysk Nervesa-

natorium i samme periode, bekræfter generelt denne oplevelse hos de indlagte. Endelig beskriver Hanne H. Viemose et bureaukratisk og anonymt behandlingssystem i "HHW, FRSHWN Dødsknaldet i Amazonas" 2019. Parallelt hermed viser hun, hvordan ansvaret for behandlingen har vekslet mellem familien og staten. Familien var den eneste, der tog hånd om den syge, før de egentlige behandlingsinstitutioner opstod i midten af 1800-tallet, hvor staten overtog hele ansvaret for den syge og typisk afskar alle forbindelser mellem dem og vedkommendes familie. Fra omkring 1960 skete der en successiv inddragelse af de nære relationer i behandlingen, og således en tilbagevenden til familieansvaret, der fik sit klareste udtryk med gennemførelsen af distriktspsykiatrien i perioden fra kommunalreformen 1970 og ind i 1980'erne.

Marie Meiers forskning bygger på behandlingsjournaler, der stammer fra "Jysk Nervesanatorium". Her finder Meier mange eksempler på glade patienter og vellykkede behandlingsforløb og konstaterer, at der her har været tale om et godt behandlingssted med tilfredse patienter. Det, der har optaget Meier i hendes forskning, har været baggrunden for indlæggelsen. Generelt påpeger Meier, at årsagerne var kønnede, således at kvinder, og de var i flertal i behandlersystemet, angav familiemæssige årsager til deres sygdom, mens mændenes traumer typisk skyldtes forhold på arbejdsmarkedet. Mange af kvindernes sygdom havde rod i husmorlivets klaustrofobiske sfære og en manglede opbakning fra ægtemanden. I bogen kan man læse sigende citater fra lægejournalerne.

Meier påviser gennem et nærmere studie, at man i familierne forsøgte at skjule, når der var tale om medlemmer, der blev ramt af sindssygdom. Psykisk sygdom blev forbundet med skam i modsætning til somatiske sygdomme og derfor fortiet som familiehemmeligheder. Gennem samtaler med efterkommere af familier, hvor en af forældrene havde været ramt af psykiske lidelser og indlæggelser, viser forfatteren, at hemmelighedskræmmeriet har sat sig varige spor og også traumer hos børnene.

Som en sidehistorie inddrager Meier en familiehemmelighed fra sin egen familie (farmor/farfar) som et eksempel på, hvordan man forsøgte at håndtere familieskammen ved et medlems sindslidelse. Der er på den måde mange vinkler på emnet i den relativ korte bog.

Bogen er letlæst og det kan anbefales at give uddrag eller hele bogen til elever i forbindelse med DHO og eksamensprojekter i HF, hvor historie samarbejder med dansk om fx psykiatriens historie i Danmark.

Jørgen Lassen

Det lille kvindemenneske

Kirsten Hastrup: *Det lille kvindemenneske, Arnarulúnguaq og Den store slæderejse*. Gads Forlag 2025. 160 sider, 249,95 kr.

Set med nutidens øjne var Grønland i Knud Rasmussens levetid (1879-1933) et samfund, som nu kun kendes fra beretningerne, men som stadig kan ses i de mange små museer og gamle bygninger, som stadig findes med kajaker, konebåde, harpuner, slæder og dagligdags udstyr fra nord til syd i Grønland.

At forstå, hvordan man klarede sig i Arktis uden de moderne teknologiske hjælpemidler, er således en historie, som kun få kan forstå i dag, antropologen Kirsten Hastrup er en af dem.

Både for grønlændere og danskere er der både kolonialisme, nostalgi og heltefortællinger i de mange historier om Knud Rasmussen og hans fællers ekspeditioner.

Kirsten Hastrup har søgt at komme bagom de nationale forestillinger og heltefortællingerne i den lille bog om Arnarulúnguaq ("Det lille kvindemenneske").

På den 5. Thuleekspedition var der på den 18.000 km lange slæderejse tre hovedpersoner, der fulgtes ad hele vejen. Det var Knud Rasmussen, Arnarulúnguaq (1896-1933) og hendes fætter Qâvigarsuaq (også kaldet Miteq, "Edderfuglen" 1899-1978).

Selve ekspeditionen havde i begyndelsen flere polareskimoer med fra Nordvestgrønland, og de boede i en længere periode ved den nordlige del af Hudsonbugten sammen med "en række magistre": Therkel Mathiassen, Kaj Birket-Smith, Helge Bangsted og kateketen Jacob Olsen fra Grønland. Alle rejste rundt i små grupper i området, undersøgte tidligere bosteder og lærte de mange inuit-grupper at kende. Størstedelen vendte tilbage til Danmark, da ekspeditionen fortsatte mod vest ind i det nordlige Canada og Alaska. Kun de tre fortsatte og blev kort efter suppleret med fotografen Leo Hansen, der skulle tage billeder og filme. De fire fortsatte, besøgte og registrerede flere grupper af polareskimoer og påviste forskelle og ligheder mellem de mange gruppers levevis og forhold. Fra Alaska lykkedes det for Knud Rasmussen at komme

over Beringstrædet, men herfra måtte han vende om uden resultater.

Fra Alaska sejlede de fire til Seattle og derfra med tog til Washington, hvor de blev fejret, og så sejlede de over Atlanten til København. Her fortsatte fejringerne, men også det hårde arbejde med nedskrivning og bearbejdning af de mange resultater. Det skete i sommeren 1925 på en gård ved Roskilde Fjord ved Jyllinge, som Knud Rasmussen havde lejet. Her var Jacob Olsen stødt til, og de tre grønlændere var med til at færdiggøre det store arbejde.

Arnarulúnguaq har ikke selv skrevet eller fortalt om rejsen og opholdet i Danmark. Da rejsen begyndte var hendes første mand lige død, og det er de mange oplysninger fra Knud Rasmussen, Leo Hansen og hendes fætter (og hans efterkommere), og de folk, der hjalp med nedskrivning og redaktion (især forfatteren Tom Kristensen), som danner det puslespil om Arnarulúnguaq, som Kirsten Hastrup har samlet. Det er sket ved, at Kirsten Hastrup med sin dybtgående viden og erfaring om livet i polarområderne kan tolke og forstå den betydning, som Arnarulúnguaq har for ekspeditionens overlevelse. Hun ordner den vigtige skindbeklædning, kører en af hundeslæderne, er med på jagt og ordner madlavning, registrerer gamle bopladser og sikrer kontakten til de mange mennesker, de møder på rejsen. Hun var som sin fætter nødvendig for, at rejsen kunne gennemføres. Det erkendte både Knud Rasmussen og Leo Hansen i deres optegnelser.

Det er en spændende fortælling, som Kirsten Hastrup har skrevet om "Det lille kvindemenneske". Det er sjældent, at polarforskningens heltehistorier handler om kvinder – eller kvinderne, der står bag heltene. Arnarulúnguaq spillede en særlig vigtig rolle på den 5. Thuleekspedition og fik fortjenstmedaljen i sølv af Christian X, samtidig med at Knud Rasmussen blev udnævnt til æresdoktor på Københavns Universitet. Hun vendte tilbage til Nordgrønland i 1925, hvor hun blev gift med Kâlîpaluk Peary, en søn af den amerikanske polarforsker Peary. Hun var da allerede syg af tuberkulose og døde næsten samtidig med Knud Rasmussen i 1933.

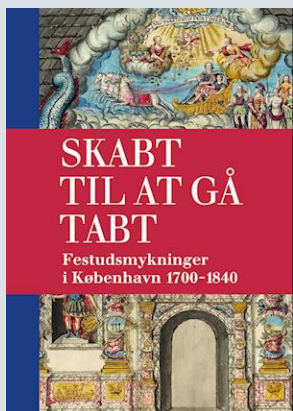
Kirsten Hastrup har med sin fortælling sat et minde om "det lille kvindemenneske". Hun redegør for Knud Rasmussens humanistiske menneskeopfattelse, og giver et billede af, hvordan man i Danmark og USA i 1920'erne opfattede polareskimoerne. Det er et solidt tolkningsarbejde om hverdagslivet og dagligdagens skærmydsler under "den store slæderejse", Kirsten Hastrup har udført. De "fire" er karakteriseret ud fra Knud Rasmussens og Leo Hansens fortællinger. Historien om Arnarulúnguaq er blevet en moderne og vel-

skrevet heltinde- og modhistorie til de mange andre polarberetninger, vi kender til.

Henrik Adrian

Festudsmykninger i København under Enevælden

Jesper Svenningsen: *Skabt til at gå tabt. Festudsmykninger i København 1700-1840*. Aarhus Universitetsforlag 2025. 296 sider, 299,95 kr.

Kunsthistoriker Jesper Svenningsen har skrevet en monografi om de store kongelige fester i enevældens København og de i den anledning kostbare udsmykninger. Tidsrammen er fra begyndelsen af 1700-tallet til 1840'erne. I fem store kapitler følger vi kronologisk udviklingen 1700-1740, hvor festudsmykning ikke kun var en

begivenhed forbeholdt kongehuset, 1743-1760, hvor der kan spores en vis konkurrence mellem såvel kunstnere som hos dem, der havde råd til at betale, 1766-1774, domineret af Wiedewelt (skulptur) og Harsdorff (arkitektur), 1788-1790, hvor kronprins Frederik (senere den 6.) havde manifesteret sin magt, og 1826-29, hvor der indtræder en mere folkelig karakter af udsmykningerne, formentligt efter en længere økonomisk krise efter Napoleonskrigene, og der afsluttes med et såkaldt "Post festum". Bogen rummer et solidt noteapparat og litteraturliste og har et fyldigt personregister.

Bemærkelsesværdigt er, at de dyrebare festligheder i form af æresporte og søjlehaller, illuminationer og et stort antal inddækninger af husfacader, kun var beregnet til at fremvises i kort tid, og materialerne var gips og papmaché, træ og lærreder med malerier. Således findes de ofte flotte monumenter ikke mere, hvorfor det er en næsten umulig opgave at skrive en bog om dem. Det er imidlertid lykkedes for Jesper Svenningsen med brug af tegnede eller grafiske kopier af nogle af monumenterne, ligesom han har været vidt omkring i beskrivelser af monumenterne, f.eks. i erindringslitteraturen, samtidige presseomtaler eller regnskaber. Bogen rummer mange flotte billeder af både realiserede og påtænkte udsmykninger. Et spændende aspekt ved bogen er, at mange kendte kunstnere har arbejdet med disse udsmykninger, f.eks. førnævnte Wiedewelt, Harsdorff, men også Abildgaard og Eckersberg, ligesom udgifterne ikke kun har været af-

holdt af kongehuset, men også af velstående borgere. Der er tale om uhyre summer. F.eks. brugte Københavns bystyre på et år i 1766 over 10.000 rigsdalere på festudsmykninger, bl.a. i anledning af Frederik 5.s begravelse. Et almindeligt borgerhus kostede til sammenligning 2000 rigsdaler (s 130).

Hvilke formål har der været med festligholdelse af såvel kongelige bryllupper (og forlovelser) som ligtog og andre begivenheder, f.eks. fødselsdage, som man mente burde fejres? Det enevældige monarki har haft en stor interesse i at lade sig fejre, og det har naturligvis været en måde at legitimere regimet på, og mange borgere har haft interesse i at vise, at de støttede monarkiet, og der er ingen tvivl om, at beboerne i den noget dystre og mørke hovedstad har haft stor fornøjelse af at se deres by illumineret. Senere har det også tjent som formål til at ønske en lykkelig fremtid med et lykkeligt folk og et sundt styre. Som Svenningsen skriver, kan festudsmykningerne ses som "en subtil kommunikation rettet på én gang mod magthaverne og mod andre samfundsborgere" (s 16). Normalt har en festligholdelse været forbundet med en kongelig transport gennem store dele af byen, og der har været nok at se på af festlige udsmykninger undervejs. Visse bygninger har altid været i fokus, f.eks. Det Kongelige Teater, Børsen, rådhuset og Caritas-springvandet på Gammeltorv. Sidstnævnte indgik i et overdådigt ærestempel i 1749, hvor der blev afholdt en stor fejring af 300-års jubilæet for det oldenborgske dynasti.

Der spores også en udvikling i kunsthistorien, hvor barokken må vige pladsen for nyklassicismen og inspirationen fra kunstnernes besøg i Rom. Kapitlet, der omhandler 1788-1790 hedder ligefrem "Det nye Rom". Spændende er det at Christian 7. ligefrem forbød private udsmykninger og illuminationer i anledning af sit ægteskab i 1766. Officielt var det for at spare borgerne for penge. Mange borgere reagerede ved at male deres huse, for det kunne jo blot tolkes som almindelig vedligeholdelse. I perioden efter Struensee holdt man igen med festlighederne, da man frygtede, at det kunne føre til tumulter. 1788 blev Frederik 6. fejret, ikke kun for landbrugsreformerne, men lige så meget for en fiktiv sejr over svenskerne!

Motiverne er fra begyndelsen ofte allegorier (f.eks. personificeringer af begreber som tro, fred og sundhed), hvilket bevirker, at ikke lærde borgere har svært ved at forstå dem, men på et tidspunkt bliver det almindeligt, at pressen beskriver og fortolker dem. Flere gange forholder Svenningsen sig til omkostningerne, og det ville være rart, hvis dette kunne gennemføres bogen igennem, men det er klart, at det er umuligt, fordi tallene simpelthen ikke foreligger. En ting, der undrede mig under læsningen, er, at der under pietismen også blev iværksat mange festligholdelser. Det

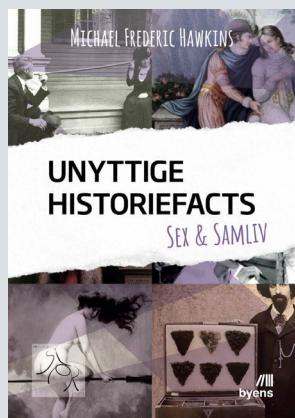
havde måske fortjent en diskussion. Omkring 1840 ebber de imponerende festudsmykninger ud. Det skyldes dels en begyndende (og langsom) demokratisering af samfundet, men også Tivolis åbning i 1843, hvor de københavnske borgere kunne få deres lyst styret med store lysshow's.

Bogen er velskrevet og rigt illustreret og rammer i den grad en niche af et forsømt aspekt af Københavns og kongehusets historie, ligesom den sætter kendte kunstnere i relief. Det giver også stof til eftertanke, når man tænker på, hvor mange udgifter der er blevet brugt af såvel kongehus som private velhavende borgere på "tant og fjas". Den rummer mange flere indsigter og pointer, end der er gengivet her. Den bør stå på skolens bibliotek og gerne på historie- og billedkunstlæreren's private.

Kai Verner Nielsen

Unyttige historiefacts, sex & samliv

Michael Frederik Hawkins. Byens Forlag 2025. 110 sider, 199 kr.

De fleste undervisere oplever fra tid til anden, at små, morsomme anekdoter fra fortiden er lettere at sælge til eleverne end lange, dybe analyser af strukturer i fjerne, fjerne samfund. Endvidere er det desværre også lettere for eleverne at huske de små, skøre historier – og jo da ikke mindst, hvis de har en antydning af soveværelse over sig. Derfor

kan det fra tid til anden være en fordel at krydre undervisningen med små historier, som nok ikke lige kan gå som kernestof, men måske kan virke som en lille opstrammer på humøret i klasserummet. Men hvor finder man så disse små, lumre historier?

Michael Frederic Hawkins serverer 150 af disse lumre anekdoter i sin nyeste udgave af Unyttige historiefacts; denne udgave med undertitlen Sex og samliv – og vi kommer virkelig langt omkring i denne lille bog, som netop er en samling af anekdoter uden anden sammenhæng end netop sex og samliv. Det er historier fra dagligdagens Pompei til vikingernes runer. Der er historier fra Shakespeares testamente og historier fra Tove Ditlevsens brevkasse.

Vi kommer således langt omkring både geografisk og kronologisk såvel som sociologisk, og det er jo altid

interessant at dykke ned i fortidens forståelse af ret og vrang. Noget af det virker uendeligt fjernt – selv om det måske kun er få generationer gammelt, mens andet virker meget nærværende til trods for årtusinders afstand – og på den måde er det et tankevækkende lille skrift.

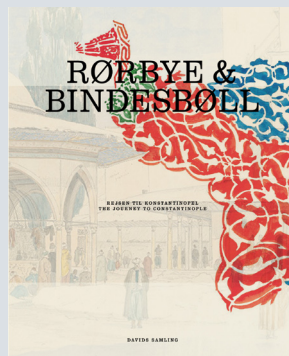
Imidlertid må man nok sige, at det hører til i den lettere ende, og at det ikke for alvor kommer til at snige sig ind i historieundervisningen i stor stil. Det gør bogen heller ikke fordring på; det er i stedet en sjov, lille bog, som måske gør sig bedre på sofaen søndag eftermiddag end den gør sig i klasselokalet mandag morgen. Dog kan man måske medbringe et par velvalgte anekdoter, hvis man vil sikre sig klassens fulde opmærksomhed mandag morgen.

God læselyst!

Kim Hornbech

Et møde med Orienten

Anette Lindbøg Karlsen m.fl.: Rørbye og Bindsbøll. Rejsen til Konstantinopel. Davids Samling/Strandberg Publishing 2026. 152 sider (rigt illustreret), 200 kr.

I 1834 påbegyndte arkitekten Bindsbøll og maleren Rørbye hver for sig en rejse sydpå, der skulle få stor betydning for dem personligt, men også for dansk kunst og kultur. Bindsbøll havde vundet Kunstakademiets store guldmedalje i 1833 og dermed et rejsestipendium, Rørbye fik finansieret

sin tur af Fonden ad Usus Publicos. De traf hinanden i Italien, det typiske rejsemål for danske kunstnere, og fortsatte rejsen sammen til Grækenland og videre til Konstantinopel, hvad der til gengæld var mere usædvanligt.

Den foreliggende bog skildrer denne rejse og sætter den ind i forskellige sammenhænge. Først rejsebeskrivelsen, så den internationale og politiske baggrund, så afsnit om hhv. Bindsbølls og Rørbyes kunstneriske oplevelser og påvirkning, og til sidst et perspektiverende afsnit specielt om orientalismen i dansk udgave. En såre logisk og tilfredsstillende opbygning. Bogens tekst er både på dansk og engelsk.

Den Orient som Rørbye og Bindsbøll besøgte, var ikke længere specielt truende for kristne stater og personer. Osmannerriget var efter en række militære ne-

derlag nødt til at gå i forbund med kristne magter for overhovedet at overleve, og søfarende i Middelhavet risikerede ikke længere at ende som slaver i Algeriet. Til gengæld var den eksotisk og spændende, lidt foragtet, måske. Bogens hovedafsnit 2 beskæftiger sig med Osmannerrigets problemer, men mest de politisk-militære og mest de nogenlunde samtidige. Det havde nok været en bedre ide at gøre mere ud af de langsigtede problemer, at Osmannerriget, og Orienten generelt, ikke var fulgt med Vestens teknologiske og økonomiske udvikling. F.eks. var der ganske vist givet tilladelse til etablering af en trykpresse i 1729, men i 1742 standsede den efter en produktion på kun 17 bøger! Og i de tyrkiske kaffehuse, som Bindsbøll og Rørbye besøgte, stammede kaffen og sukkeret, begge dele oprindelig fra Orienten, sandsynligvis fra plantager på Java eller i Amerika. (Bernard Lewis: *The Middle East*. 1995, s. 306 og 290-91).

Det Danmark som de to kunstnere rejste ud fra, var så småt ved at komme sig oven på den massive katastrofe, som Napoleonskrigene havde medført. Danmark var stadig "et lidet, fattigt land", men det er bemærkelsesværdigt at en meget stor del af de fremtrædende danskere, man i dag kender i udlandet, levede i det snævre miljø, som København må have været i årene efter krigen: Bertel Thorvaldsen, H. C. Ørsted, Rasmus Rask, Søren Kierkegaard og H. C. Andersen. Den åbning mod verden, der var blevet afbrudt af krigens og fredens ulykker, var ved at blive genoptaget. Ganske vist var Bindsbølls og Rørbyes rejse ikke som Niebuhrs eller Berings, men alligevel.

Bindsbøll og Rørbye var en del af en bevægelse, der allerede havde grebet om sig i andre lande. Udgangspunktet var, at den opfattelse, man havde haft af den klassiske oldtid, og som var en del af grundlaget for en idealisering af denne, var forkert. Det var den som den tyske kunsthistoriker Winckelmann havde formuleret: "Edle Einfalt und stille Grösse". Nu vidste man at den klassiske oldtid var fyldt med farver, og ikke bare hvid, og man var parat til at åbne sig mod alle mulige andre perioder og kulturer. For Bindsbøll betød det, at han interesserede sig mere for detaljerne i Orientens bygninger og var parat til at sætte dem ind i nye sammenhænge, for Rørbye var det Orientens folkeliv, der var eksotisk og interessant. Bogen beretter en sjov, men karakteristisk detalje: Da Rørbye (allerede i Rom) havde malet sit første tyrkiske motiv, havde Thorvaldsen bemærket at han ikke burde have malet kvinderne med tildækket ansigt – men Rørbye holdt fast ved at hvad der hører til et folks skik og brug, tør man ikke forandre (s. 106).

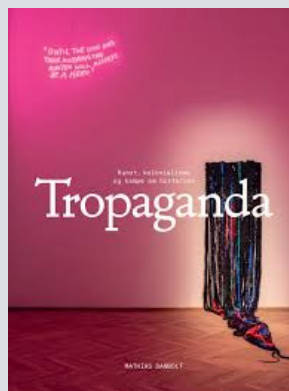
Rørbye deler altså ikke den anskuelse, at vesterlændinge har en "mission civilisatrice" overfor de tilbagestående orientaler, han interesserer sig for og

skildrer dem, som de er. Det bygger bogen videre på i det afsluttende, perspektiverende kapitel, hvor man modstiller den franske (og engelske) orientalisme med slagordene som ovenstående – og i den engelske version "the white man's burden" med den tyske, der var mere optaget af Orientens glørværdige fortid. Den danske variant kaldes "eventyrorientalisme" og forbindes med dels Oehlenschläger, dels H. C. Andersen. Jeg synes nu ikke at Bindsbøll og Rørbye hører helt hjemme her, dertil er de for jordnære: Orientalerne er almindelige mennesker, ikke overnaturlige.

Axel Moos

Tropaganda

Mathias Danbolt: *Tropaganda. Kunst, kolonialisme og kampe om historien*. Strandberg Publishing 2025. 404 sider (rigt illustreret), 349,95 kr.

I det indledende afsnit *Ankomst* formulerer forfatteren med udgangspunkt i en spændende billedanalyse sit formål med bogen:

"*Tropaganda* undersøger, hvordan kunst og visuel kultur har bidraget til etableringen af både historiske fortællinger og sociale erindringsprocesser om kolonialisme" (s.32)

I bogen følges to hovedspor. Det ene er, hvordan fortidens kunst afspejler en særlig opfattelse af troperne – specielt De Dansk Vestindiske Øer. I det andet spor beskrives og fortolkes nutidige kunstværker, som han benævner historiografisk kunst, og turistindustriens relation til De Dansk Vestindiske Øers historie.

I tre kapitler fortolker forfatteren kolonitidens kunst. Den første kunst, der tages stilling til, er Jens Juels portrætkunst fra 1700-tallet. Med udgangspunkt i to portrætmalerier af plantageejeren Søbøcker og hans hustru Susanne beskriver Danbolt fraværet i malerierne af den virkelighed, der ligger bag disse portrætter:

"Et fællestræk ved Juels portrætter af mænd og kvinder, der – ligesom Søbøckerne – var engageret i det dansk-norske koloniale handelsimperium, er, at male-riene synes renset for spor af den brutalitet, som lå til grund for disse kostbare bestillinger" (s.85)

Han introducerer begrebet "kontrapunktisk læsning", der ikke kun retter "fokus mod det, der kommer til

syne på værkets overflade, men søger også at belyse de implicitte magtstrukturer og koloniale dynamikker, der ligger til grund for værkernes eksistens." (s.95)

I et kapitel med overskriften "Overseelsens kunst" beskrives og fortolkes en række billeder fra øerne med hovedvægt på en række skitser af Frederik von Scholten, broder til den berømte Peter von Scholten. Det vises, hvordan øerne idylliseres, og hvordan øernes økonomiske grundlag var båret af slavegjorte mennesker:

"von Scholtens akvareller både reflekterer og reproducerer plantageejerklassens og koloniadministrations virkelighedsforståelse" (s.145)

(Det er oplagt i bogens kontekst at bruge denne politisk korrekte betegnelse for slaver!)

I kapitlet påvises, hvordan denne opfattelse af dansk kolonitid går igen fra nutidige bøger om kolonitiden til DRs læringsspil: "Jagten på det hvide guld" (s. 158)

I kapitlet "Uden udsigt til imperiet" beskrives fraværet af kunst fra kolonierne på danske kunstmuseer med udgangspunkt i opbygningen af en national kunst bl.a. af kunsthistorikeren N.L. Høyen.

Hovedpointen i alle tre kapitler er den manglende tilstedeværelse af det egentlige grundlag for den danske kolonitid: undertrykkelsen og de slavegjorte. Gennemgangen af kunstværkerne er meget omhyggelig, og ved siden af det fortolkende element er der også en god del kunsthistorisk stof.

Efter et indledende kapitel følger et kapitlet, hvor forfatteren diskuterer kunsten som historieformidler med udgangspunkt i en række nyere kunstværker og installationer, der forholder sig kritisk til kolonihistorien. Der trækkes paralleller til det traditionelle historiemaleri og kulturproduktets store betydning for mange menneskers opfattelse af historien.

I bogens to sidste afsnit tages tråden fra de første kapitlers diskussion af nyere kunsts betydning for historieopfattelsen op igen opdelt i et afsnit, hvor turismeindustriens "dissociative blikke på Jomfruerne" behandles og et afsluttende kapitel med en fortolkning af værket "Forgotten friends".

Lidt løsrevet fra bogens fokus på Jomfruerne handler et kapitel, "Cirkel Kaffe Kolonialvareæstetikens følelseshistorie" om brugen af indfødte i reklamer og varemærker. I bogen karakteriseres den som "racial ikonografi" (s. 215). Også i dette kapitel gennemgås grundigt kontekst og baggrunde, så bogen udover et

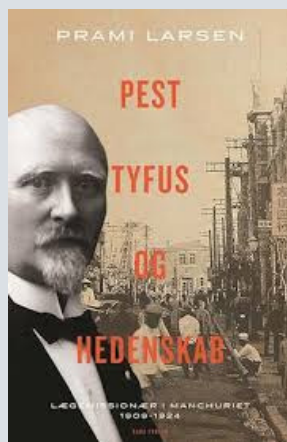
klart kunst- og historiepolitisk mål også giver plads for megen information.

Bogen er skrevet på et højt akademisk formuleringsniveau, som nogle gange kan være en udfordring både at læse og forholde sig til. Alt afhængig af hvor læseren befinder sig i diskussionerne om politisk korrekthed og wokeness, vil bogen kunne være en udfordring for nogle. Det hjælper på læsevenligheden, at bogen er rigt illustreret. Kommer man som læser helskindet igennem, er der mange gode pointer og oplysninger. Bogen indeholder mange referencer til forskning i bogen, og det er karakteristisk, at litteraturliste og noteapparat fylder 60 ud af de 400 sider!

Johannes Lebech

Trøst og mod i Guds ord

Prami Larsen: Pest, tyfus og hedenskab. Lægemiissionær i Manchuriet 1909-1924. Gads Forlag 2026. 320 sider, 299,95 kr.

Laurits Karl Larsen blev født i april 1881 i København. Hjemmet på Nørrebro var ubemidlet og forældrene præget af en kristendom, som overvejende var funderet i Indre Mission. En stærkt troende søndagsskolelærerinde, der blev grebet af den britiske baptist James Hudson Taylors agitation i 1889 for udsendelse af missionærer

til Kina, tog Laurits i pleje, og hans opvækst forløb i trygge kår, som muliggjorde en vej frem mod universitet. Som modydelse skulle han så lade sig udsende som missionær. Han ville helst have læst historie, men for en missionær stod valget reelt mellem studiet til præst eller lægestudiet for at kunne 'redde kineserne ud af fattigdom, skørlevned og hedenskab og frem til et lykkeligere og rigere liv' (s. 8). Han valgte lægestudiet, da han derigennem kunne skabe konkrete resultater, og han fuldførte dette i 1907. Før afrejsen til Østen ægtede han den ca. et år yngre Olia Gudrun Marie Johansen, der under udsendelsen for Dansk Missionsselskab til Kina, som kun var afbrudt af et hjemmeophold af et års længde fra sensommeren 1916, fødte otte børn, hvoraf de syv overlevede de barske vilkår.

Laurits og Olia nåede i efteråret 1909 frem til deres mål i Manchuriet. Det var en missionsstation i byen Antung, i dag benævnt Dandong, ved floden Yalu nær

dens udmunding i Det gule Hav. Yalu danner nu grænse mellem Den kinesiske Folkerepublik og Nordkorea. Da de i maj 1924 for stedse forlod Antung for at indlede hjemrejsen, var missionsstationen stærkt udbygget. Laurits havde foretaget over 5.000 operationer og tilset 30.000 voksne og børn, men omkostningerne for ham og Olia og for hele missionsstationens personale i form af afsavn, en overvældende arbejdsbyrde og sygdom og svagelighed havde været betragtelige. Sygdom og død havde ramt både voksne og børn, også Laurits og Olia, som mistede deres førstefødte barn, en godt et år gammel datter, i sommeren 1911 på grund af dysenteri. Til daglig konfronteredes lægemissionærerne og deres kinesiske personale med et uhyre bredt spektrum af sygdomme såvel som af periodisk opblussende epidemier, som blev specielt dødbringende, når de spredte sig. F.eks. kostede en lungepestepidemi i Manchuriet i 1911 mellem 40.000 og 60.000 kinesere livet. Laurits anslog dødeligheden til at være nærmest 100 %, men ved hans indsats lykkedes det at forhindre epidemien i at sprede sig fra Antung mod syd, hvorfor han nogle måneder senere i Peking modtog Den Gyldne Drages Orden, 3. klasse, af barnekejseren Puyi. Det skete nogle få dage før kejserrigets kollaps. Og så var der de hyppigt tilbagevendende udbrud af kolera, følgerne af den generelle urenlighed, af de sanitære forhold, ulykkerne, volden, krigsskaderne og – ikke mindst – opiumsmisbruget.

I 1920'ernes begyndelse var missionsbevægelsen generelt kriseram. I Kina affødte en bølge af national vækkelse efter kejserrigets opløsning fremkomsten af religiøse, kulturelle eller politiske sekter og bevægelser. Sit dybt religiøse udgangspunkt til trods var Laurits allerede under hjemmeopholdet begyndt at betvivle den irreligiøse og materialistiske befolknings åbenhed for kristendommen. Ikke mindst kommunismen havde mere at sige kineserne end det kristne budskab. Han syntes, at det i stigende grad byrdefulde virke i Antung ikke stod mål med, hvad missionen opnåede af troende og døbt, ligesom risikoniveauet stadigt øgedes. Borgerkrigslignende tilstande herskede såvel som indblanding fra stormagterne England, Japan og Ruslands side. Han havde også sin familie at tage hensyn til. Medvirkende til Kina-missionens krise og sammenbrud var Dansk Missionsselskabs konservative ledelse og dennes disrespekt for kineserne og deres gamle kultur. Den var ikke udfordringerne voksen, hvortil kom afstanden ud til missionsmarken samt et magtspil med en stærk elite blandt missionærerne. Især den gamle garde af missionærers forfængelighed og indbyrdes rivalisering prægede missionsarbejdet, og Laurits led herunder. Tidligt mærkede han, hvorledes missionsselskabet og de præsteviede missionærer ikke værdsatte lægemissionærens arbejde: Den kristne tro spændte ben for den medicinske mission. Selv ude af både missionsselskabet og missionen fulgte

han dog sin tro og sit kald og søgte at hjælpe den organisation, hvis opgave mistede opbakning såvel ude som hjemme. Efter hjemkomsten i sommeren 1924 fik han på grund af sin lange udlændighed under de fra Danmark så væsensforskellige forhold vanskeligt ved at finde arbejde. Han forsøgte sig med en privat praksis i Herning, som ikke slog an, hvorefter han i 1928 blev kommunelæge i Thisted, ti år senere skolelæge i Everdrup på Sydsjælland og fra 1946 til sin pensionering i 1953 kommunelæge på Strynø i Sydfynske Øhav. Han døde i februar 1964 i København. Olia døde sammesteds i marts det følgende år.

Prami Larsen (f. 1957) er barnebarn af Laurits og Olia og søn af et blandt de otte børn, som fødtes i Kina mellem 1910 og 1923. Han er instruktør og rådgiver på filmens område og var leder af Filmværkstedet i København 1995-2023. Han formidler indsigt i et af de for de fleste ukendte, dog ganske dramatiske hjørner af en dansk indsats i en fremmed verdensdel. Det var troen på Gud, som gav Laurits kræfter til at følge kaldet at blive lægemissionær i Manchuriet, og hans og sandelig også Olias styrke blev sat på prøve. Fremstillingen af de femten år i Kina skildres år for år, og som helhed fremstår en indsats af næsten overmenneskeligt format, gageret efter tariffen kr. 400 for tre års indsats. Bilagt er et 'persongalleri' med kort præsentation af dramaets fremtrædende karakterer, dernæst en oversigt over kilder og litteratur og henvisningsnoter kapitelvis. Mest betydende kildemateriale er Laurits' dagbog, som han førte mellem 1911 og 1924, samt hans breve og beretninger bragt i Dansk Missionsblad. Noterne dækker disse, mens korte udpluk af kilderne ikke annoteres. I bestræbelsen for at komme hovedpersonerne nær, farfaren ikke mindst, og skildre vilkårene og den udviste menneskelige styrke konstruerer forfatteren scener og samtaler 'for at folde personerne ud som hele mennesker med indbyrdes konflikter, skuffelser og glæder' (s. 9). Denne flydende grænse mellem dokumentation og det fabulerende vil nok afstedkomme bekymrede miner blandt nogle faghistorikere. Afslutningsvis er der en oversigt over proveniensen af de henimod 75 samtidige illustrationer, hvoraf hovedparten hidrører fra Danmissions Fotoarkiv.

Ole Halding

Da nationalromantik blev folkeeje?

Lone Kølle Martinsen: *Nationalromantik bliver folkeeje*, 1826. Serien 100 Danmarkshistorier. Aarhus Universitetsforlag 2024. 100 sider, 129,95 kr.

Næstsidste bind i serien af 100 danmarkshistorier er en metabog om digteren B.S. Ingemanns historiske romaner om dansk middelalder, som udkom mellem 1826 og 1836.

Bogen er baseret på forfatterens ph.d.-afhandling om emnet. Det kunne måske forlede nogen til at tro, at bogen er en lidt tør afhandling om de støvede romaner. Men

intet kunne være mere forkert! Faktisk er bogen et engageret, ja glødende forsvarsskrift for Ingemanns romaner.

Lotte Kølle Martinsen (LKM) tillægger disse romaner, "kongebøgerne" – som hun kalder dem – enorm betydning ikke bare mental- og kulturhistorisk, men også politisk. Kongebøgerne udkom i gigantiske oplagstal efter datidens forhold, og meget taler for, at det primært var folk fra de lavere sociale lag, der læste dem. LKM argumenterer overbevisende for at bøgerne fik indflydelse på, at der blev udviklet en folkelig historisk bevidsthed i 1800-tallet. Den gik blandt andet ud på, at bønderne var mere frie og selvstændige, og at de havde spillet en større politisk rolle i middelalderen. Som LKM selv er inde på, var denne forestilling en myte.

På den anden side er det ikke tilfældigt, at Ingemanns romaner kaldes kongebøger. For de handler i høj grad om de danske middelalderkonger fra Valdemar den Store til Margrethe I. Grundforestillingen var at folket bakker kongen op, når kongen lever op til de grundlæggende kristne værdier, som Danmark efter Ingemanns opfattelse er baseret på.

LKM argumenterer for at ændre startskuddet for indførelsen af nationalromantikken i Danmark. Den sættes traditionelt til 1803, hvor Adam Oehlenschläger blev introduceret til romantikken af den norske filosof Heinrich Steffens og efter en lang samtale med ham skrev digtet "Guldhornene". Men LKM vil sætte 1826 som begyndelsen på romantikken i Danmark, for her udkom "Valdemar Seier", Ingemanns første historiske roman – og romantikken blev først her folkelig og national!

Det er i og for sig forfriskende, at LKM stort set ubetinget forsvarer romanerne. Hun har et skarpt blik for de banebrydende følger, kongebøgerne fik. Men jeg synes nok, hun går meget let hen over svaghederne: Hun refererer loyalt den samtidige kritik fra Chr. Molbech og den senere fra Georg Brandes. Men hun gør også meget ud af at affærdige kritikken.

Også hvad angår den politiske dimension i kongebøgerne, er forfatteren på tynd is. LKM citerer fra en artikel i Danmarks Nationalleksikon at Ingemanns romaner er "udtryk for en demokratisk vilje til at befri historien, hvor den ligger død dunkel og uanskelig i annaler og arkiver og formidle den til folket..." (s. 5), men i samme artikel (af Kim Minke) hedder det umiddelbart efter om Ingemann: "han var med hud og hår enevældens mand". Et forhold LMK går meget let hen over!

Som de fleste andre bøger i serien kan bogen anbefales: den er øjenåbnende – og indbyder til modsigelse!

Henrik Bonne Larsen

Flot værk om hekseprocesserne i Danmark

Maria Østerby Elleby: *Den satans tumult. Heksejagt i højesteret*. Nord Academic Forlag 2026. 320 sider (rigt illustreret), 349,95 kr.

Ph.d. i historie og formidlingsinspektør ved Riddersdal Museer Maria Elleby har skrevet et flot værk om hekseprocesserne i Danmark med fokus på processerne fra midten af 1600-tallet frem til midten af 1700-tallet.

Værket er en grundig bearbejdning af hendes ph.d. afhandling, og der er gjort meget for at gøre

denne forskning tilgængelig for den interesserede læser. Væk er al den akademiske snak, og til gengæld er værket rigt forsynet med flotte illustrationer og appetitvækkende indledninger til kapitlerne, der indfører læseren i fortiden. Sproget er også umiddelbart tilgængeligt, ligesom procedurer og begreber forklares godt i det indledende kapitel.

Maria Ellebys mål er at analysere og beskrive hvad det var, der skete i perioden 1665-1741, hvor Højesteret gradvist ændrede kurs i hekseprocesserne, og den sidste heks inden for det officielle retssystem blev

brændt i 1693. Materialet til at forstå denne proces er de mange retsprotokoller fra Højesteret, hvor man har nedskrevet hver enkelt af de op til 17 højesteretsdommeres votering i hver enkelt retssag.

Den første proces kommer fra den lille ø Fejø i Smålandsfarvandet, der var plaget af en sand invasion af mosegrise, der ødelagde afgrøderne på øen. Beboerne på øen forsøger at komme uvæsenet til livs med forskellige midler, og man fortalte, at manere havde forsøgt at lokke mosegrisene ind i et bål ved hjælp af trolddom.

"Øens præst Lauritz Hansen skulle have gået forrest i hele affæren, og derfor stod han og alle Fejøs indbyggere i 1664 tiltalt for at have benyttet signen og manen i Djævlens navn for at fordrive mosegrisene fra øen." Efter en længere procedure slutter sagen med, at præsten og Fejøboerne mere eller mindre frikendes, men pointen er ifølge forskeren: "Igennem Højesterets voteringsprotokoller fra sagen bliver det tydeligt, at dommerne med enkelte undtagelser ikke forholdt sig til selve anklagen om trolddom. I stedet var de interesserede i, hvorvidt sagen var ført korrekt, og om de fremlagte vidnesbyrd kunne underbygges". (s. 46 og 55)

Den sidste heks, der med en dom fra Højesteret bliver brændt på bålet, var Anne Palles i 1693. Det var en større sag fra Falster, som endte i Højesteret, og de 17 dommere var slet ikke enige. En af dommerne, Matthias Morth, forsøgte ligesom i andre sager at mildne sine kollegers barske voteringer, men de var dog alle enige om, at Anne Palles gudsbespottelse krævede en hård dom, og hun blev dømt til bålet. Men Anne Palles blev den sidste.

Maria Elleby forklarer, hvorledes dommerne i Højesteret gradvist i slutningen af 1600-tallet blev mere og mere overbevist om, at det var svært at dømme hekse og trolddomsforbrydelser. Dommerne var påvirket af deres uddannelse, høje placering i samfundet og af de mange udenlandske kontakter, de havde, hvor troen på trolddom og 'hexerie' blev stadig mere anføgtet.

Med stor grundighed gennemgår og analyserer Maria Elleby de 11 store sager fra 1664 til 1741 (side 44-257), hvor denne gradvise ændring finder sted. Læs selv om heksejagten på Rugård på Djurs, den djævelske brændevin i Nibe og djævlbesættelsen i Thisted. En større sag fra Norge kommer også for Højesteret i denne periode.

Bogens bedste kapitler kommer til sidst s. 258-286, hvor perspektivet udvides og hekseprocesserne ses i en historisk og social kontekst, der ligger uden for

ph.d.-afhandlingens rammer. For selvom Højesteret dømte forholdsvis mildt og sluttede med den sidste heksebrænding i 1693, så fortsatte troen på hexerie og trolddom i befolkningen længe.

I 1722 brød en lille flok mennesker fra Salling i Nordjylland ind hos den gamle kone Dorte Jensdatter og anklagede hende for at stå bag dødsfald og kvægproblemer. Efter et kort forhør bandt de hende til en stol og satte ild på huset. De skyldige blev retsfulgt af domstolene, og to af dem blev halshugget.

78 år senere i 1800 blev den 82-årige Ane Klemens banket til døde i sit hjem i Brigsted ikke langt fra Horsens anklaget for hexerie. Den skyldige for denne forbrydelse kom også for retten og måtte bøde med sit liv, men fik dog lov til at blive begravet i indviet jord. St. St Blichers far, præsten Niels Blicher, udgav samme år på Gyldendal et lille skrift, hvor han kalder troen på trolddom og hekse for "Den værste pest, der smitter og dræber både fornuft og velfærd". (s.275)

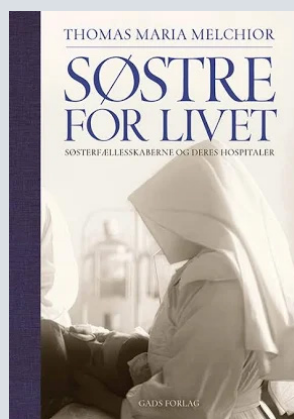
Sidste kapitel i det officielle Danmarks holdning til hekse og trolddom blev skrevet i 1866 med den nye straffelov, hvor man helt havde fjernet trolddomsparagraffen. Blandt almuen levede forestillingerne dog videre, og så sent som i 1936 blev en fredelig skomager fra Marstal, Carl Wilhelm Goldmann, offer for rygter om at være heksemester. Selv om han ved domstolen fik sit navn rensat, fandt sønnen under hans dødsseng tændte stearinlys, der ifølge den lokale overtro skulle sikre, at han som troldkarl også virkelig døde.

Bogen hører naturligt hjemme på ethvert bibliotek med sine grundige studier og forskningsbaserede tilgang. Og så er den både godt skrevet og smukt illustreret.

Ulrik Grubb

Søstre for livet

Thomas Maria Melchior. Gads Forlag 2024. 496 sider, 399,95 kr.

For nogle år siden fortalte en bekendt, som er journalist, mig noget interessant. Hun havde fulgt nogle kurser om middelalderen med Brian Patrick McGuire og var her blevet klar over, at der mangler at blive skrevet om nonner i Danmark. "Hvorfor er der ikke skrevet mere historie om nonnerne i Danmark", spurgte hun, og ja, det er da et

godt spørgsmål.

Forfatteren og overlægen Thomas Maria Melchior har rådet bod på det, med bogen *Søstre for Livet – Søsterfællesskaber og deres historier*. Melchior gennemgår her en stor del af søsterordnernes historie i Danmark og fremskriver deres rolle i det moderne hospitalsvæsens udvikling på næsten 500 sider på baggrund af kilder fra arkiver, erindringsbøger og interviews med nulevende aktører mm. Hvis man har prøvet kræfter med historieskrivning, ved man at det er en meget tidskrævende opgave, så hvad får en travl overlæge til at gå i gang med et sådan projekt?

Da Melchiors mor døde i 2015, fandt han et særligt billede i hendes gemmer. Det forestillede tre ældre nonner, der stod i en have. På bagsiden af billedet var der skrevet "Dalum 1936". Melchiors nysgerrighed blev vakt. Hvad lavede de tre fremmede kvinder foran frugttræer i en have på Fyn? Han vidste, at de tre ordenssøstre var morens tanter, søstrene Virginia, Dominika og Fortunata. Men hvem var de? Hvad var deres historie? Hvorfor var de blevet ordenssøstre i et protestantisk land fjernt fra deres hjemegn i Tyskland?

Det viste sig, at de tre søstre langt fra var de eneste kvinder, som foretog denne rejse. I perioden fra 1849 og til 1970'erne spillede ordenssøstre en rolle i opbygningen af sygehusvæsenet i Danmark. De drev sygehuse, hospitaler, skoler, børnehjem, plejehjem, vuggestuer m.m. Melchior gik i gang med at skrive deres historie frem fra glemslen. Det er en stor opgave, og der er ingen tvivl om, at der ligger et kæmpe arbejde bag.

Resultatet er en meget smuk og billedrig bog. Det er en fornøjelse at gå på opdagelse i de mange billeder, som Melchior har fundet frem.

Bogens enkelte kapitler er informationstætte og indeholder mange oplysninger. Bogen indleder med en gennemgang af hospitalsvæsenets udvikling i Danmark efterfulgt af kapitler, der har de forskellige ordeners virke som omdrejningspunkt. Det er særligt enkelte personers rolle i løsningen af social- og sundhedsopgaver, etableringen af nye institutioner og opførelsen af nye bygninger, der er i fokus. Bogen vil derfor egne sig godt som opslagsværk.

Jeg vil fremhæve, at det er interessant at læse om kulturmødet mellem de ofte fremmede kvinder og det danske samfund. Man trækker lidt på smilebåndet, når man læser, at de franske ordenssøstre fik undervisning i dansk madlavning.

Det er ligeledes interessant at læse om forskellen mellem de spirituelle religiøse nonner, og det danske hospitalsvæsen, hvor det åndelige spillede en helt anden rolle i behandlingen af patienter.

Jeg slår mig lidt på sætninger som, "med iklædningen frasiger kvinden sig ikke traditionelle kvindedyder som omsorg, lydighed eller moralsk renhed". Jeg er i tvivl om, hvem der har defineret de dyder og ser dem som universelle.

Bogen giver anledning til refleksioner over historiefaglig formidling. Først og fremmest er der spørgsmålet om genre. Det er ikke helt tydeligt hvilken form for historieformidling, der er tale om, og bogen vil meget, og meget forskelligt.

På bogens bagside står der, at *Søstre for Livet* fortæller *historien* i ental i sin helhed om de katolske nonneordner i Danmark samt "socialhistorie", "medicinsk historie", "religionshistorie" og "et stykke glemt Danmarkshistorie." Samtidigt er bogen en hyldest, nærmest et festskrift til søstre og deres virke, hvor Melchior forholder sig vurderende til materialet fra både fortid og nutid. Søstre bliver beskrevet som "uselveiske", "fromme", "arbejdssomme", "dygtige", "karismatiske", "værdsatte" og "enestående talentfulde" kvinder. Beskrivelserne af dem er mange steder vel overfladiske og stereotype.

Melchior lægger stor vægt på det åndelige og religiøse aspekt som motivation i nonnernes virke. Bl.a. når han beskriver *kaldet*, altså det som får en kvinde til at vælge at blive nonne. Kilden til at forstå, hvad der får en ung kvinde til at blive ordenssøster er en erindringsbog skrevet af søster Emma Martensen og udgivet i 2011. Jeg savner her refleksion over, at bruge en erindringsbog fra nutiden til at forstå *kaldet* i en historisk sammenhæng. Det er uklart for mig, om Melchior taler om *kaldet* i nutidens ordner eller om han skriver om kvindernes kald i fortiden.

Det er et udtryk for en generel svaghed ved *Søstre for Livet*, at nutid ukommenteret blandes sammen med fortid.

Melchior kunne med fordel have pointeret, at han ikke er historiker, men i denne sammenhæng lægmand med stor interesse for emnet.

Det havde forklaret en del og gjort, at man kunne bære med at bogen visse steder er problematisk med hensyn til metode og teori.

Afslutningsvis vil jeg opsummere, hvorvidt jeg som læser er blevet klogere på, hvem de tre nonner på billedet i Dalum i 1936 egentlig var? Ved jeg mere om deres historie, og har jeg fået en større forståelse af, hvorfor de blev nonner? Det er jeg ikke sikker på, men jeg har fået et indblik i, hvor stor en rolle søsterordnerne spillede i opbygningen af det moderne hospitalsvæsen og udførelsen af social- og sundhedsopgaver i Danmark.

Søstre for Livet har vakt min nysgerrighed for søsterordnernes historie. På samme vis håber jeg, at bogen vil give anledning til at historikere vil arbejde videre med emnet og råde bod på, at der ikke er skrevet mere om nonnerne i Danmark.

Amalia Dea Bonné